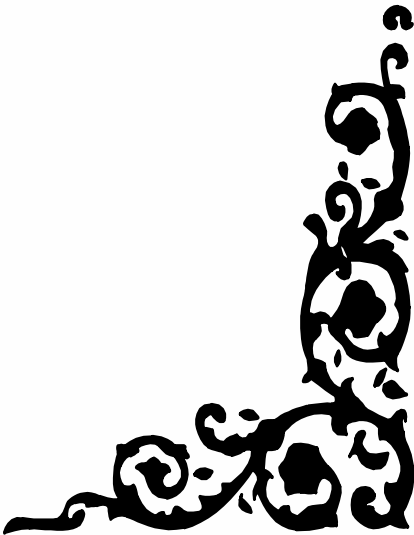
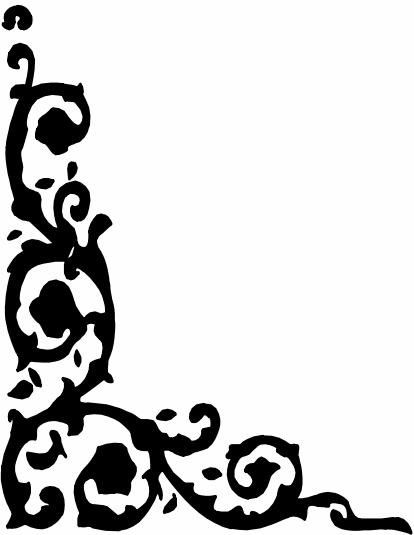




# דברי משה

פרשת ויחי

ארץ גושן



**יעקב דה הז 8/7 רמות א' ירושלים**  
**02 - 5715091**



פרשת ויחי

## ארץ גושן

**"ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה".** (בראשית פרק מז פסוק כח)

רבותינו הראשונים עמדו על שינוי הלשון שנכתב לגבי יעקב אבינו: "ויהי" ימי יעקב, שני חייו, שבע שנים וארבעים ומאת שנה", לא כמו שנאמר אצל אברהם ויצחק: "ויהיו" ימי אברהם, "ויהיו" ימי יצחק, מה המשמעות של שינוי לשון זה, ומה הוא בא ללמד?

בפירוש בעל הטורים כאן כותב, שכך הוא הנוסח כאשר עוסקים בפטירת מי שלא הגיע לימי חיי אבותיו, כפי שכתבה התורה אצל חנוך: "ויהי כל ימי חנוך". וכן אצל למך נכתב: "ויהי כל ימי למך" עיי"ש.

בספר צרור המור לרבי אברהם סבע זצ"ל, כותב הרב, שהלשון ויהי שנכתבה אצל יעקב אבינו, באה ללמד שבשונה מאברהם ויצחק, כל ימיו של יעקב אבינו היו רוויים בצער ומכאוב, כפי שסיפר יעקב אבינו לפרעה (פרק מז פסוק ט): "מעט ורעים היו ימי שני חייו", לכן נכתב אצל יעקב לשון "ויהי", על דרך שאמר רבי לוי ואיתימא רבי יונתן במסכת מגילה (י:): "דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנסת הגדולה: כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער" עיי"ש.

בפירוש הריב"א על התורה כותב בשם ר"ת מאורלייש, שהסיבה שאצל יעקב אבינו כתבה התורה ויהי ולא ויהיו כמו נכתב אצל אברהם ויצחק, לרמז שבמשך כל המאה ארבעים ושבע שנים של יעקב אבינו, חי יעקב אבינו חיים טובים כמניין ויהי [שלושים ואחד שנה], י"ד שנים שלמד תורה בבית עבר לפני שיצא לחרן, ועוד י"ז שנים שחי עם יוסף בנו במצרים עכ"ד.

ובדרשות החתם סופר על התורה חלק א' הקשה על ביאור זה של הריב"א בשם ר"ת מאורלייש, שלא שייך לצרף את אותם י"ד שנים שבהם יגע ועמל יעקב אבינו בתורה בבית שם ועבר, כאשר הוא אפוף בקדושת ארץ ישראל, לאותם י"ז שנים בהם חי בטומאת ארץ מצרים, בערות הארץ?

כדי להבין את עומק שאלת מרן החתם סופר זצ"ל נקדים, שאומנם ודאי שגם בהיותו בארץ מצרים עסק יעקב אבינו בתורה הקדושה, כך נאמר בפרשת ויגש (פרק מו פסו' כח): "ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורת לפניו", וברש"י הקדוש הביא מדרש אגדה, להורות לפניו, לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה". וכן מובא במסכת יומא (כח:) בשם רבי חמא ברבי חנינא: "מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם.

מכל מקום מבחינת איכות הלימוד והשפעתו על הלומד, אינו דומה לימוד תורה בארץ ישראל, שעליה שנינו במסכת כלים (פרק א משנה ו): "ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות", ובמסכת בבא בתרא (קמח:) אומר רבי זירא: "אזירא דארץ ישראל מחכים". עד שהתבטא רבא במסכת כתובות (עה.), דחד מינן [אחד מחכמי ארץ ישראל] כי סליק להתם [לבבל] עדיף כתרי מינייהו, דהא רבי ירמיה דכי הוה הכא, לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן, כי סליק להתם, קרי לן בבלאי טפשאי.

על התורה הנלמדת בארץ ישראל אמרו במדרש רבה פרשת בראשית (פרשה טז אות יד): "זוהב הארץ ההיא טוב, מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל, ולא חכמה כחכמת ארץ ישראל". ובירושלמי מסכת נדרים (פרק ו הל' ח) איתא: "אמר הקדוש ברוך הוא, חביבה עלי כת קטנה שעוסקת בתורה בא", מסנהדרין גדולה שבחוץ לארץ, ובילקוט שמעוני תהלים (רמז תתס"ב) אומר ר' יוסי בן חלפתא לר' שמואל בריה: "מבקש אתה לראות את השכינה

בעולם הזה, עסוק בתורה בארץ ישראל, שנאמר דרשו ה' ועוזו בקשו פניו תמיד".

כיון שכך טוען החתם סופר אותם י"ז שנה ששהה יעקב אבינו במצרים ערות הארץ, היו פחותות באיכותן מאותם י"ד שנה שלמד בבית מדרשם של שם ועבר בארץ ישראל, ולכן אי אפשר לכרוך את שתי התקופות ולצרפן ביחידה אחת כאילו שוות הן ?

### ארץ גושן

כדי לעמוד על מיקחו של מרן החתם סופר זצ"ל, נחזור לפרשת ויגש, שם מספרת התורה הקדושה, שאחר שנגלה יוסף לאחיו ואמר להם: "אני יוסף", הוא מצוה אותם (פרק מה פסו' ט - י): "מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו, כה אמר בנך יוסף, שמני אלהים לאדון לכל מצרים, רדה אלי אל תעמד, וישבת בארץ גושן, והיית קרוב אלי אתה ובניך ובני בניך, וצאנך ובקרך וכל אשר לך". יוסף מספר לאחים שהוא כבר הכין מראש את ארץ גושן להיות מקום מושבם של יעקב והאחים לכשירדו למצרים.

כך היה גם בחזרת האחים לבאר שבע, אחר שבשרו ליעקב על מציאת יוסף אחיהם, ספרו לו על הפגישה המרגשת איתו כותבת התורה: "וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם" נכלל בזה גם מה שהכין להם יוסף מקום מיוחד בארץ גושן, ואכן אומרת התורה (פרק מו פסוק כח): "ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף, להורת לפניו גשנה, ויבאו ארצה גשן", יעקב אבינו שולח את יהודה לארץ גושן להכשיר ולהכין אותה לירידתו לשם.

ואכן אנו מוצאים שכאשר הגיעו יעקב והאחים למצרים, מתדרך אותם יוסף, איך ומה לדבר: "והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם? ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה, גם אנחנו גם אבותינו". וכל זה למה? : "בעבור תשבו בארץ גשן! היות

ו"תועבת מצרים כל רעה צאן", ממלא הם לא ירצו שתגורו יחד איתם, כך יתאפשר לשכן אתכם בארץ גושן.

וצריך לברר, מה מיוחד היה בארץ גושן יותר מכל חבל ארץ אחר בארץ מצרים, למה בחר יוסף להושיב את יעקב ואחיו דווקא שם ולא במקום אחר ברחבי ארץ מצרים ?

אכן, כאשר ירדו אחי יוסף למצרים בפעם השלישית עם יעקב אביהם, יוסף הציג את אביו ואחיו לפני פרעה, ובסוף המפגש אומר פרעה ליוסף : "ארץ מצרים לפניך היא, במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך, ישבו בארץ גושן".

מתוך דברי פרעה משמע, שארץ גושן היתה העילית של ארץ מצרים, רמז לזה כותב בעל הטורים, שהמילים "במיטב הארץ" בגימטריא עולים כמנין "גושן". סביר להניח שמטעם זה ביקש יוסף להושיב את יעקב אביו ואת אחיו דווקא בארץ גושן, כיון שהיא החבל ארץ המובחר של מצרים<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> בהמשך הפרשה אומרת התורה (פרק מז פסוק יא) : "ויושב יוסף את אביו ואת אחיו, ויתן להם אחזה בארץ מצרים, במיטב הארץ בארץ רעמסס, כאשר צוה פרעה". ומשמע לכאורה שהמיטב של ארץ מצרים היה רעמסס ולא ארץ גושן ?

כבר הרגיש בזה הרש"י שם, וכתב שרעמסס מארץ גושן היא, ובספר משיבת נפש מסביר, שגושן היא שם המדינה, שבתוכה היתה עיר ששמה רעמסס, ושם ברעמסס שהוא היה החלק בטוב שבארץ גושן הושיב יוסף את יעקב ואחיו, כציווי של פרעה ליוסף : "במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך, ישבו בארץ גושן".

אלא שלפי זה יוצא, שמושב בני ישראל בארץ גושן לא היה בכל הארץ, אלא רק בחלק ממנה, ברעמסס. ובעמק דבר מעיר הנצי"ב זצ"ל ממה שמסופר בספר שמות (פרק ח פסוק יח), שהקב"ה ציוה את משה לומר לפרעה, שהוא עתיד להביא עליו מכת ערוב, ולהודיע לו : "והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עמד עליה, לבלתי היות שם ערב, למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ". ומדברי הפסוק כאן עולה, שמכת ערוב לא היתה בכל ארץ גושן, ולא רק במקום הנקרא רעמסס, ובפשוטו משום שבני ישראל ישבו בכל ארץ גושן ולא רק בחלק ממנה, כלשון

אכן בפירוש האור החיים הקדוש כותב לבאר את דברי פרעה  
"במיטב הארץ ... בארץ גושן" באופן אחר, לדבריו גושן אכן לא  
היתה מיטב ארץ מצרים, רק שפרעה אמר ליוסף שמבחינתו הוא  
יכול להושיב את אביו ואת אחיו אפילו במיטב הארץ, אבל אם ארץ  
גושן הטובה בעיניהם יותר אין לו התנגדות שישבו שם עיי"ש.

לדברי האור החיים יוצא, שעל אף שארץ גושן לא היתה המיטב  
של ארץ מצרים, בכל זאת בחר יוסף להושיב את אביו ואת אחיו  
דוקא שם, וזה משום שהוא הבין שעבורם ארץ גושן היא המקום הטוב  
ביותר.

## מעלתה של ארץ גושן

ועדיין צריך ביאור, למה ראה יוסף בארץ גושן כמקום הראוי  
ביותר להושיב שם את אביו ואחיו, במה היתה גושן עדיפה על שאר  
המקומות הטובים בארץ מצרים עבור יעקב ובניו<sup>2</sup> ?

---

הפסוק: "אשר עמי עמד עליה", וזה לא כמו שכותב הרב משיבת נפש, שבני ישראל  
ישבו רק במקום הנקרא רעמסס ?

וצריך לומר שמדובר בשני תקופות שונות, ובתחילת בואם של יעקב ובניו  
לארץ מצרים אכן הושיבם יוסף באותו חלק הנקרא רעמסס, שהוא המיטב של ארץ  
גושן, אמנם עם השנים התרבו בני ישראל מאד, בחז"ל מובא שלפני השעבוד היו  
יולדות ששה בכרס אחת, אז כבר היו מוכרחים להתפרס על פני כל ארץ גושן, ובזמן  
מכת ערוב אכן היו בני ישראל נמצאים בכל ארץ גושן.

ועוד אפשר לומר, על פי מה שמפרש רבי אברהם אבן עזרא (פרק מז פס' א),  
שארץ גושן נקראה גם רעמסס [העיי"ן בשוא נח], והיא אינה רעמסס [בפתח תחת  
העיי"ן] שהיתה מערי המסכנות של פרעה, אלא מדובר על אותו מקום בדיוק, ואכן  
בני ישראל גרו בכל חבל ארץ זה

<sup>2</sup> בפירוש רבינו בחיי זצ"ל לפרשת ויחי (פרק מז פסוק כז) כותב, שמפני שהיו  
שנים עשר בניו של יעקב הגונים ונכבדים, כל אחד מהם לפני מלכים יתייבב, לכך  
רצה יעקב להתיישב בארץ גושן ולא במצרים ממש אשר שם המלכות, לבל יעשו  
מהם גזברים ושלטונים עיי"ש.

בביאור הדברים נראה, בהקדים מה שכותב האלשיך הקדוש, שכאשר הוגד ליעקב שיוסף מבקש להורידו למצרים, חשש יעקב אבינו מאד לרדת מצרימה, וזה כי לא רצה היות נתון תחת שליטת שרו של מצרים, אבל כאשר נאמר לו שיוסף הכין עבורו מקום בארץ גושן, רק אז נחה דעתו של יעקב אבינו, והוא הסכים לרדת לארץ מצרים.

הסיבה שהניחה את דעתו של יעקב אבינו בשמעו את דברי יוסף מבאר האלשיך הקדוש, על פי המובא בפרקי דרבי אליעזר (פרק כו) : "רבי יהושע בן קרחה אומר, מאהבתו אותה [את שרה], פרעה כתב לה בשטר כתובה כל ממונו, בין כסף בין זהב בין עבדים בין קרקעות, וכתב לה את ארץ גושן לאחזה, לפיכך ישבו ישראל בארץ גושן שהיא של שרה אמנו" עכ"ל<sup>3</sup>.

---

כך אגב נהג יעקב עצמו בהיותו בגלות אצל לבן, הוא היה מבודד מאנשי חרן, לא קיבל עליו שום משרה או תפקיד שיקשרו אותו עם אנשי חרן, כך הוא שרד את כל העשרים שנה בבית לבן ונשאר בתמימותו, כפי שסיפר אחר כך לעשיו אחיו : "עם לבן גרתי", מפרש רש"י ותרי"ג מצות שמרתי", והסיבה לכך היא ממשיך רש"י, "ולא נעשיתי שר וחשוב".

יתכן שאת העצה זו קיבל יעקב אבינו משם בן נח באותם ארבע עשרה שנים שלמד אצלו טרם צאתו לחרן, שם חי בתקופת המבול ובדור הפלגה, ובכל זאת נשאר צדיק, וזה משום שגם לו לא היה לו קשר עם אותם אנשים שחיו בדורו, כן כותב בספר אהבת יהונתן (פרק ז פסוק ו) שהטעם שנח לא הוכיח את אנשי דורו, משום שהוא בודד עצמו ולא הלך כלל עם, והרחיק עצמו מהם לבל יפתו אותו ח"ו עיי"ש. וכך נהג יוסף עם יעקב והאחים בהגיעם לארץ מצרים.

<sup>3</sup> רש"י בפרשת ויגש כותב על דברי התורה (פרק מה פסו' כג) : "ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים". ששלח יעקב לאביו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו. ובספר פורת יוסף הקשה איך שלח יוסף הצדיק ליעקב אבינו סתם ינם של מצרים שאסור אח"כ בהנאה. ואין לומר שיוסף עשה את היין, שכן במסכת מגילה (יב:) מבואר שיין משובח היינו יין שישן יותר משנות האדם השותהו, ואם כן יוסף שלח ליעקב אבינו יין שנעשה לפני יותר מק"ל שנה.



מבואר בדברי הפרקי דרבי אליעזר, שארץ גושן נתנה לשרה אמנו על ידי פרעה מלך מצרים כאשר לקחה, ובנתינתה לשרה יצא חבל ארץ זה משליטת פרעה מלך מצרים, ונכנס תחת רשותה של שרה אמנו לאחוזת עולם<sup>4</sup>, ומאז כותב האלשיך הקדוש: "אינו מסתופף תחת טומאת השר של מצרים, כי אין טומאה מרחפת שמה כיתר גבול מצרים כיון שניתנה במתנה גמורה לשרה אמנו, מצדה שרתה קדושה במקום ההוא<sup>5</sup>."

ועדיין קשה, במה נחה דעתו של יעקב אבינו בכך שהוכן עבורו מקום בארץ גושן, המקום שניתן חבל ארץ זה לשרה אמנו, אומנם מאז פקע מקום זה מתחת שליטת שרו של מצרים, אבל עדיין חסר הוא קדושת ומעלת ארץ ישראל, ואיך הסכים יעקב לרדת ולהתיישב שם?

בתרגום יותנן בן עוזיאל על הפסוק בפרשת ויגש: "וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן ויאחזו בה", מפרש התנא יונתן בן עוזיאל

---

ותירץ הפורת יוסף על פי המבואר בפרקי דרבי אליעזר שפרעה נתן לשרה את ארץ גושן לאחוזתה, ואם כן מה שנאמר שיוסף שלח מטוב מצרים, הכוונה לייך ישן שנמצא באוצר מזמן שרה אמנו, יעו"ש.

<sup>4</sup> כן לשון הזוהר הקדוש על דברי התורה בסוף פרשת ויגש (פרק מז פס' כז) וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן, ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד: "ויאחזו בה אחסנת עלמין, דהא להון אתחזי". ואכן בספר יהושע (פרק טו פס' יא) מובא שארץ גושן היתה בין המקומות שנתן יהושע לשבט יהודה בחלוקת הארץ, ובפירושו הרד"ק על הפס' (פרק יא פס' טז) "ויקח יהושע את כל ארץ הזאת ההר, ואת כל הנגב, ואת כל ארץ הגושן", כותב שהכוונה היא לארץ גושן שישבו שם בני ישראל במצרים, ועיי' עוד בדעת זקנים מבעלי התוספות (פרק מו פסוק כט) שמטעם זה לא ערערו המצריים על חבל ארץ זו, משום שידעו שנתנה לשרה מאת פרעה.

<sup>5</sup> בספר חשוקי חמד על מסכת כתובות (קי:) שכתב שלפי דברי הפרקי דרבי אליעזר, אם נגזר על יהודי להיות במצרים מפני פקוח נפש, עדיף לגור בארץ גושן ששם יש פחות רוח טומאה.

: "ויתב ישראל בארעא דמצרים, ובנו להון בתי מדרשין ופלטין בארעא דגשן". [וישב ישראל בארץ של מצרים, ויבנו להם בתי מדרשות] עיי"ש.

בשם רבי יששכר דב מבעלז זצ"ל מובא ששאל, מנין לקח התרגום יונתן שהם בנו להם בתי מדרש, בפסוק כתוב רק שבני ישראל ישבו וישב בארץ מצרים בארץ גושן, בפשוטו הכוונה היא שהם גרו שם?

וביאר הרבי זצ"ל, שהתרגום למד כן ממה שנאמר בפסוק "ויאחזו בה", ובזהר הקדוש פירש שהכוונה שהיא הפכה לירושת עולמים, והוקשה לתרגום, איך יתכן שתהא ארץ גושן שהיא חלק מארץ מצרים ירושת עולמים לבני ישראל, ואף שנתנה במתנה לשרה אמנו, אבל עדיין חסרה היא קדושת ומעלת ארץ ישראל.

לזה בא התרגום יונתן לומר שעל כורחך משום שבבוא יעקב אבינו ובניו לשם, הם בנו שם בתי מדרש, מכוח קדושת התורה שהיו עסוקים בה נתקדשה ארץ גושן בקדושת ארץ ישראל [כן מבואר בספר פרי צדיק פרשת מקץ (אות ד) שקדושת ארץ ישראל נמשכת מקדושת התורה שבעל פה]<sup>6</sup>

לפי זה מיושבת שאלת החתם סופר זצ"ל על דברי רבנו תם מאורליינש זצ"ל, שהטעם שכתבה התורה לגבי יעקב "ויהי" ימי יעקב, ולא "ויהיו" ימי יעקב כמו שנאמר אצל אברהם ויצחק, משום שיעקב אבינו חי חיים טובים כמנין ויהי, י"ד שנים בהם למד בשיבת שם ועבר טרם יצא לחרן, ועוד י"ז שנה עם וסף במצרים, שכן גם באותם שבע עשרה שנים שהיה במצרים לא היה בארץ מצרים עצמה

---

<sup>6</sup> זה לשון הערבי נחל בפרשת שלח (דרוש ב): "לפי שהתורה היא דפוס העולם ובתורה נברא העולם, וארץ ישראל הוא אדוק בתורה, וכל חלק ממנה חיותה הוא מחלק תורה המתייחס אליה, וכאשר קבלו ישראל התורה וקיימוה, נמצא כל חיות ארץ ישראל היה בידם, לזאת כבשוה בלי עמל ויגיעה" עכ"ל.

שהיא ערות הארץ, אלא בארץ גושן שנתנה לשרה שפקע ממנה  
טומאת ארץ מצרים ועוד שנתקדשה בקדושת ארץ ישראל על ידי  
לימוד התורה שלמדו שם בבתי מדרש.

